

Комунікативні та дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця

К.В. Олександренко

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри
іноземної філології,
Хмельницький
національний університет

У статті розкрито комунікативні та дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Доведено, що фронтально-диференційоване навчання із застосуванням і без нього технічних засобів навчання сприяє росту абсолютної академічної успішності майбутніх фахівців з іноземної мови, обсягу та міцності засвоєних знань, відвідуваності занять.

В статье раскрыты коммуникативные и дидактические механизмы развития иноязычной коммуникативной компетентности будущего специалиста. Доказано, что фронтально-дифференцированное обучение с применением и без него технических средств обучения способствует росту абсолютной академической успеваемости будущих специалистов по иностранному языку, объема и прочности усвоенных знаний, посещаемости занятий.

The article deals with communication and educational mechanisms for the development of foreign language communicative competence of future specialist. It is proved that a front-differentiated instruction to the application and without the use of technical means of education contributes to the growth of the absolute academic success of future specialists in a foreign language, the volume and strength of mastered knowledge, school attendance.

Ключові слова: комунікативні та дидактичні механізми, розвиток іншомовної комунікативної компетентності, майбутній фахівець, фронтально-диференційоване навчання.

Постановка проблеми

Ускладнення змісту, форм і методів загальної та фахової освіти, зростання вимог до рівня кваліфікації майбутніх фахівців і якості їхньої підготовки, у тому числі іншомовної, зумовило низку протиріч, що не можуть бути вирішені в рамках традиційного способу організації освітнього процесу та навчання іноземній мові у вузах. Найбільш суттєвими є протиріччя між системою навчання іноземній мові у вищих навчальних закладах і рівнем сучасних вимог до іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців; між необхідністю ефективного використання нових технологій навчання та існуючим рівнем їхнього науково-методичного забезпечення, відсутністю і необхідністю розроблення психолого-педагогічної концепції розвитку іншомовної комунікатив-

ної компетентності майбутніх фахівців. Комунікативні механізми забезпечують розвиток іншомовної комунікативної компетентності за рахунок процесу передання значимої для розвитку іншомовної компетентності інформації від однієї людини до іншої або між групами людей по різних каналах і за допомогою різних комунікаційних засобів (вербальних, невербальних тощо) [1-4]. Дія цих механізмів можлива як у ситуації міжособистісного спілкування, так і в процесі групової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Основні ідеї комунікації були сформульовані у роботах: Г.М. Андрєєвої, Л.І. Архангельського, М.М. Бахтіна, Л.С. Виготського, О.О. Бодальова, О.Г. Ковальова, Г.С. Костюка, А.О. Леонтьєва, О.М. Леонтьєва, Б.Ф. Ломова, С.Д. Максименка,

С.Л. Рубінштейна та інших. Багато дослідників вказують на значення спілкування для формування психіки людини, розвитку її духовного світу (Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.П. Єрастов, В.І. Куліков, В.М. Маркін, Ю.М. Хрустальов та інші). Здійснюються численні дослідження в галузі психології мовлення та спілкування (О.О. Бодальов, О.Ф.Бондаренко, А.О. Леонтьєв, Б.Ф. Ломов та інші); психолінгвістики й теорії мовної діяльності (О.Ф. Волобуєва, А.О. Леонтьєв, Е.Л. Носенко та інші).

Спілкування є одним із основних предметів дослідження у соціальній психології (Г.М. Андрєєва, Т.М. Дрідзе, Я.Л. Коломинський, В.О. Моляко, А.В. Петровський та інші); педагогічної психології (І.В. Дубровіна, В.В. Клименко, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін та інші). Проблеми іншомовної комунікації та методики навчання іноземним мовам розглядаються у працях І.Л. Бім, Є.М. Верещагіна, І.О. Зимньої, М.К. Кабардова, Г.О. Китайгородської, Є.І. Пассова, В.В. Петрусинського, С.Г. Тер-Мінасової, М. Лонг, П. Потер, П. Флойд, І.І. Халєєвої та інших.

Розробляючи принципи педагогічної евристики, А.О. Деркач і С.Ф. Щербак досліджували структуру інтелектуальних умінь, що забезпечують ефективне оволодіння іншомовною мовною діяльністю. У рамках акмеологічних досліджень поняття «комунікація» та «спілкування» розглядалися О.С. Анісімовим, Е.Ч. Азаєвим, О.В. Барановою, О.В. Селезньовою, Л.А. Степновою та іншими. Розвиток лінгвосоціопсихологічних здібностей, особистісно орієнтований підхід у навчанні держслужбовців іноземним мовам тощо розглядалися С.В. Рудаковою, І.Л. Беляєвою та іншими. Однак дотепер не проводилися систематичні дослідження іншомовної комунікативної компетентності як цілісного феномена.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дефіцит знань про психолого-педагогічні закономірності, механізми та умови розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців у

вузі є суттєвим і значним з погляду суспільної практики та практики діяльності суб'єктів освітнього процесу. У зв'язку з цим достатньо актуальним і своєчасним є розроблення єдиного науково обґрунтованого підходу до дослідження іншомовної комунікативної компетентності з урахуванням досягнень сучасної психології та педагогіки.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розкриття комунікативних і дидактичних механізмів розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу дослідження

Розвиток іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця відбувається в результаті дії комунікативних механізмів зараження, наслідування, ідентифікації, прийняття нових ролей. Із дитинства оточуючі люди, предмети, події, що належать до певної культури, тисячами невидимих способів укладали в людину цілу мережу «само собою зрозумілих» стандартних обставин зі стандартним смислом. У різних формах ця мережа обов'язково проникає в структуру особистості людини, яка дивиться на світ і розуміє його, ніби сидючи за ґратами стереотипів сприйняття та інтерпретацій. Це стосується не лише рис певної культури, а також рис родини, у якій людина зростала. Такі соціально-сімейні, на додаток ще й випадкові стереотипи є перешкодою та водночас необхідною умовою розуміння іншої людини. Важко побачити їх за цими перепонами. Але якщо їх не бачити і не розуміти, будеш бачити себе: свої особливості (у зміненому вигляді, приписані іншому). Тому ця «клітка» не лише заважає, а й надає стабільність змістові, ніби зменшує невизначеність індивідуальної сваволі у спілкуванні.

Саме практично важливе питання у спілкуванні – це відкритість. Відкритість не як щирість мовця, а як здатність упереджено сприймати іншого: бути відкритим для того, що він намагається донести. Уявлення себе монархом, який як хоче, так

і розуміє, призводить до сліпоти у спілкуванні та примітивізму у відносинах. Висока культура спілкування дає впевненість, що тебе правильно зрозуміють. Людина, яка порушує соціально прийняті поведінкові стандарти, «навантажує» психіку інших завданням розшифровки смислу її поведінки.

За використання проблемно-комунікативного підходу в розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця нами також використано такі комунікативні механізми, як комунікативне включення, що припускає встановлення безпосередніх контактів з об'єктом регуляції (викладача з майбутнім фахівцем); комунікативна адаптація, що припускає попереднє інформування людини про ситуації, у які вона включається (наприклад, про ті зони іншомовного спілкування, які вимагають розвитку або корекції); комунікативне відсторонення (що використовується тоді, коли контакти мають настирливий характер; поляризацією цього механізму може виступати як негативне підкріплення небажаної поведінки та розширення тим самим зон розвитку іншомовного спілкування); комунікативне посилення, засноване на підвищенні інтенсивності комунікативних контактів (у процесі індивідуальної роботи з розвитку іншомовної комунікативної компетентності, зворотний зв'язок від викладача).

Механізми комунікативного включення, відсторонення, посилення, а також комунікативної адаптації використовуються для розвитку таких найважливіших комунікативних навичок проективно-конструктивного та соціально-перцептивного компонентів іншомовної комунікативної компетентності, як активне слухання, аргументація та зниження емоційного напруження. Для оцінки вірогідності зрушень в оволодінні кожною з трьох навичок було проведено аналіз їхнього розвитку у майбутніх фахівців експериментальної та контрольної груп із використанням критерію G знаків.

У вказаному дослідженні, проведено-

му в Хмельницькому національному університеті, брали участь 49 студентів двох груп: експериментальної (ЕГ1) – 25 студентів і контрольної (КГ1) – 24 студенти. ЕГ1 і КГ1 минулого сформовані зі студентів із більш високим рівнем знань іноземної мови за результатами першого тестування. Для формування навичок активного слухання, аргументації та зниження емоційного напруження в ЕГ1 було використано проблемно-комунікативний підхід. У КГ1 – механізми комунікативного включення, відсторонення, посилення та комунікативної адаптації не застосовувалися. Майбутні фахівці обох груп оцінювали у себе рівень володіння трьома найважливішими навичками: активного слухання, аргументації та зниження емоційного напруження за 10-бальною шкалою на початку та в середині навчання (через 20 занять), потім ми підраховували кількість позитивних, негативних і нульових зрушень по кожній шкалі у кожній із вибірок (КГ1, ЕГ1).

Перевіримо вірогідність позитивного зрушення розвитку комунікативних навичок, визначивши критичні значення критерію G знаків для рівнів статистичної значимості $p < 0,05$ і $p < 0,01$ [245] і Гемп. для кожної обмірюваної шкали. Перевага «типового» зрушення є достовірною, якщо Гемп. нижче або дорівнює $G_{0,05}$ і тим більше достовірною, якщо Гемп. нижче або дорівнює $G_{0,01}$.

Психолого-педагогічні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності є сутнісно-обумовленими способами досягнення високого рівня іншомовної компетентності в процесі навчання майбутнього фахівця. З огляду на подані раніше дидактичні закономірності розвитку іншомовної комунікативної компетентності можна описати педагогічні та дидактичні механізми її розвитку. Виділені механізми стосуються як змістовно-дидактичних, так і особистісних параметрів системи (табл. 1).

Виділено три групи педагогічних механізмів розвитку іншомовної комунікативної компетентності: спрямовані на

Дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності

Вихідний рівень розвитку іншомовної комунікативної компетентності		
спрямовані на особистість студента	що стосуються особистості викладача	пов'язані з процесом навчання
– особистісна включеність; – інтерес до проблеми; – позитивне заохочення; – індивідуальний підхід	– діалогічність у подачі матеріалу; – орієнтованість на особистість студента; – володіння технологіями практико-орієнтованого навчання	– створення гуманного клімату, обстановки активного спілкування; – врахування індивідуальних особливостей кожного студента; – застосовування рейтингового оцінювання знань

особистість студента, такі, що стосуються особистості викладача, і ті, що пов'язані з процесом навчання. Забезпечення високого рівня засвоєння іншомовних знань, умінь і навичок досягається за рахунок механізмів особистісної включеності майбутнього фахівця в процес навчання, підтримки інтересу до досліджуваної проблеми, позитивного заохочення в ході навчання з боку викладача, індивідуального підходу до навчання іноземній мові.

Для успішного навчання іноземній мові викладач повинен застосовувати технології діалогічного навчання, орієнтуватися на особистість студента, володіти психолого-педагогічними технологіями практико-орієнтованого навчання. У ході навчання іноземній мові, розвитку іншомовної комунікативної компетентності необхідно використовувати такі психолого-педагогічні механізми, як створення гуманного клімату, обстановки активного спілкування, враховувати індивідуальні особливості кожного студента, застосовувати рейтингове оцінювання знань.

Відомо, що в основу різних навчальних систем покладено ті або інші пізнавальні моделі. Процеси засвоєння навчального матеріалу відбуваються на різних рівнях: сенсорному, раціонально-рефлексивному, ірраціонально-несвідомому. Відповідно, на кожному з рівнів працюють різні механізми мислення, пам'яті, уваги. На сенсорному рівні сприйняття інформації працюють механізми досвідомого мислення, миттєвої (іконічної) пам'яті; на раціональ-

но-рефлексивному рівні – свідомого мислення та короткочасної пам'яті; на ірраціонально-несвідомому рівні – предсвідомого мислення та довгострокової пам'яті. У результаті реалізації педагогічного алгоритму навчання послідовно формуються форми здобуття іншомовних знань: знання як прототипи, схеми, контексти, образи; знання як формально-логічні правила, стандарти; знання як підсумковий результат когнітивного процесу. Робота названих вище педагогічних механізмів розвитку іншомовної комунікативної компетентності забезпечує її розвиток через проходження стадій: від неусвідомленої некомпетентності через усвідомлену компетентність до неусвідомленої компетентності.

Дидактичні механізми розвитку іншомовної комунікативної компетентності забезпечують реалізацію педагогічних і дидактичних технологій [5-6]. Їхню основу становлять врахування психологічних, психофізіологічних, пізнавальних, індивідуальних особливостей людини.

У проблемних технологіях навчання використовуються механізми постановки пізнавальних завдань; у модульних технологіях – механізми врахування індивідуального темпу навчання; у розвиваючих – залучення студентів до різних видів діяльності; у диференційованих – механізми індивідуального навчання; у активних – механізми активізації студентів; в ігрових – залучення студентів до творчої діяльності.

Кожний із механізмів є сукупністю засобів і вимог реалізації. Наприклад, до механізму дидактичної гри входить виконання таких вимог: максимальна наближеність до реальних виробничих умов; створення атмосфери пошуку та невимушеності; ретельна підготовка навчально-методичної документації; чітко сформульовані завдання, умови та правила гри; виявлення варіантів можливих рішень зазначеної проблеми; наявність необхідного обладнання.

Дидактичними механізмами розвитку іншомовної комунікативної компетентності також є: послідовна подача навчального матеріалу відповідно до логіки розвитку (наприклад, розширення усвідомлення на основі введення нової інформації не може випереджати процес усвідомлення); диференціація навчання; рух від простого до складного та від загального до часткового; використання відео- та аудіоапаратури для інтенсивного засвоєння пропонованого матеріалу, що забезпечує організацію цілеспрямованого, комплексного дидактичного процесу розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Як дидактичний механізм розвитку іншомовної комунікативної компетентності можна також розглядати диференціацію навчання іноземній мові.

Разом із цим диференційоване навчання слід розглядати як дидактичний механізм управління пізнавальною діяльністю, що характеризується розподілом студентів за темою або іншими психологічними підставами на типологічні групи та організацією різних за формою і змістом групових занять, спрямованих на досягнення єдиних для всіх груп студентів кінцевих цілей навчання. У процесі нашого дослідження студенти розподілялися на групи одночасно за кількома критеріями: рівнем розвитку розумових операцій (порівняння, абстрагування, зіставлення, узагальнення), рівнем розумової самостійності, рівнем пізнавальної активності.

На основі цих критеріїв студентів було розподілено на однорідні підгрупи, що

склалися з чотирьох осіб. Диференційоване навчання в кожній із виділених груп було варіацією: а) дидактичного матеріалу за його обсягом, ступенем складності, наочності; б) організаційних форм навчальних занять у вигляді різних сполучень фронтального та підгрупового навчання, введення елементів взаємозалежної спільної діяльності за рішенням навчальних завдань у підгрупах, проведення навчальних занять лекційного характеру; в) методів навчання у вигляді різноманітних навчальних завдань, що вимагають і формують розумову самостійність (самостійна побудова доказів, вирішення проблемних ситуацій, навчання за допомогою моделей тощо).

У найбільш загальному вигляді отримані результати при організації диференційованого навчання майбутніх фахівців з іноземної мови зводяться до наступного. Ступінь пізнавальної активності зріс відносно вихідного рівня в 1,43 раза, а відносно фронтального способу навчання – у 1,25 раза. Рівень пізнавальної самостійності при диференційованому навчанні виріс на 1,22 у.о., а при фронтальному – лише на 0,17. Діагностика рівня розвитку інтелектуальних операцій після диференційованого навчання показала майже його подвійний приріст стосовно аналогічного результату при фронтальному навчанні. Середньогрупові показники тестових випробувань становили на кінець навчального року при диференційованому навчанні – 29,1 у.о., при фронтальному – 15,1. Ефект диференційованого навчання буде значним, якщо воно супроводжується застосуванням технічних засобів навчання та комп'ютерного контролю. У цьому разі ймовірність реалізації навчальної програми зростає до рівня 0,61, тоді як при фронтальному – з тими ж технічними засобами становить лише 0,41. Кількість студентів, які успішно займаються, при диференційованій формі навчання зросла. Нижче (табл. 2) наведено дані, що відображають деякі зрушення в навчальній успішності за різних способів навчання.

Узагальнені результати дослідження ефективності фронтального та диференційованого навчання

Навчальні показники	Фронтальне навчання	Фронтальне навчання з використанням ТЗН	Диференційоване навчання з використанням ТЗН
Обсяг засвоєної інформації потоком студентів (у %)	41	45	61
Кількість правильних відповідей до загального їхнього числа (у %)	35	42	53
Відвідуваність занять (у %)	33	44	83

Висновки

Отже, результати дослідження показали, що фронтально-диференційоване навчання із застосуванням і без нього технічних засобів навчання сприяє росту абсолютної академічної успішності майбутніх фахівців з іноземної мови, обсягу та міцності засвоєних знань, відвідуваності занять. З огляду на результати проведених досліджень, що показують ефективність використання механізму диференціації навчання, нами в процесі навчання іноземній мові проведено тестування та формування груп за психологічними, типологічними і мовними показниками, як показано в експерименті.

Дослідження відкриває перспективу для продовження вивчення іншомовної комунікативної компетентності представників професійних співтовариств, взаємовпливу психолого-педагогічних механізмів і закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності та психолого-педагогічних феноменів (професіоналізму, аутокомпетентності, психолого-педагогічної культури, індивідуально-професійного потенціалу, кар'єри тощо), подальшого проектування та практичного розроблення психолого-педагогічних програм, моделей і технологій розвитку й удосконалювання іншомовної комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Алфімова Н.А. Психологічні умови формування та засвоєння мови як знакової системи: Дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Н.А. Алфімова / Харківський державний педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Харків, 2000. – 205 с.
2. Волобуєва О.Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала / О.Ф. Волобуєва / Монографія. – Хмельницький : Вид-во НА ДПСУ, 2007. – 455 с.
3. Ейгер Г.В. Механизм контроля языковой правильности высказывания : Дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.15 / Г.В. Ейгер. – Харьков, 1988. – 428 с.
4. Каспарова М.Г. Развитие иностранных способностей индивидуализации обучения иностранному языку / М.Г. Каспарова // Иностранные языки в школе. – 1988, № 6. – С. 43-47.
5. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам : теория и практика / Г.А. Китайгородская. – М. : Русский язык, 1992. – 254 с.
6. Трофимова Г.С. Дидактические основы формирования коммуникативной компетентности обучаемых : Автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / Г.С. Трофимова. – С.-Пб., Санкт-Петербургский госуниверситет, 2000. – 33 с.